

СТРАТЭГІІ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ ВОБРАЗА М. БАГДАНОВІЧА
Ў БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЕ

На працягу XX стагоддзя беларускія майстры мастацкага слова актыўна звярталіся да рэпрэзентацыі жыццёвага шляху і дзейнасці класіка айчыннай літаратуры, паэта, празаіка, публіцыста, перакладчыка і літаратуразнаўца М. А. Багдановіча (1891–1917). Прыгадаем, да прыкладу, аповяданне «Страцім-лебедзь» (1941) З. Бядулі, аповесць «Развітанне» (завершана ў 1947, а упершыню надрукавана ў 1959) Б. М. Мікуліча, эсэ «Загадка Багдановіча» (1968) М. Л. Стральцова, п’есу «Яраслаўскі вечар» (другая палова 1960-х) В. Гарбацэвіча, рамана-даследавання «Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча» (1995) Я. В. Міклашэўскага і шэраг паэтычных твораў, у кожным з якіх падаецца суб’ектыўная, індывідуальна-аўтарская інтэрпрэтацыя вядомай гістарычнай асобы. Але ў айчынным літаратуразнаўстве XX – пачатку XXI ст. няма даследавання, у якім бы комплексна былі прааналізаваны стратэгіі мастацкай інтэрпрэтацыі гэтага культурнага дзеяча, што і пацвярджае актуальнасць абранай намі тэмы і важнасць вырашэння акрэсленай праблемы.

Мэта дадзенага даследавання – выявіць стратэгіі рэпрэзентацыі вобраза Максіма Багдановіча ў беларускай прозе XX стагоддзя (на матэрыяле аповесці «Развітанне» Б. М. Мікуліча і рамана-даследавання «Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча» Я. В. Міклашэўскага). Асноўнымі для навуковага аналізу сталі прыёмы канкрэтна-гістарычнага, параўнальнага і дэскрыптыўнага метадаў.

Жанравыя межы аповесці дазволілі вядомаму беларускаму пісьменніку першай паловы XX ст. Б. М. Мікулічу ў «Развітанні» спыніцца толькі на асобных, драматычна складаных, але, на нашу думку, значных момантах

біяграфіі Максіма Багдановіча: ад'езд хворага творцы на радзіму і развітанне з ёй, смерць у Ялце. У прааналізаваным творы аўтар выкарыстоўвае наступныя мастацкія прынцыпы індывідуалізацыі вобраза М. Багдановіча: партрэтная і разгорнутая псіхалагічная характарыстыка (заўвагі тыпу «самотны чалавек» [3, с. 516], «адчуваў сябе самотным» [3, с. 524], «яму значна лягчэй, калі ён адзін» [3, с. 497], «сяброў было мала, але і яны паступова перасталі наведваць дом» [3, с. 496], «ад клопатаў [сваякоў] было яшчэ цяжэй хвораму, нервы напружваліся, і вось-вось, здавалася, павінен быў наступіць фінал» [3, с. 496], «разумеў, што хвароба невылечная, што толькі цуд можа спыніць яе страшную плынь» [3, с. 496], «напружана-пакутны твар» [3, с. 511], «знясілены» [3, с. 511], «пакутлівая ўсмешка» [3, с. 512], «ён робіцца пахмурым, злым, замкнёным» [3, с. 512], «глыбокі сум у вачах» [3, с. 513], «ён не ўмеў спрацацца» [3, с. 515]), апісанне адзення і інш. Прыгадаем, напрыклад, апісанне знешняга выгляду і адзення Максіма Багдановіча: «Каштанавыя валасы над высокім ілбом, такія ж вочы, якія часта цягнуць, здаюцца нават чорнымі, над чырвонымі, хваравіта-яркімі вуснамі мяккія вусы, трохі святлейшыя за валасы. Твар вельмі бледны, малочна-белы, толькі на скулах ружавеюць дзве плямы сухотнага румянцу. Ліцэйская тужурка, у ёй вельмі ўтульна, хоць яна і старая ўжо» [3, с. 500]. Заўважым, што гэта аўтарскае апісанне М. Багдановіча супадае з агульнапрынятым, пададзеным вядомым айчынным літаратуразнаўцам XX– пачатку XXI ст. А. А. Лойкам у навуковай працы «Максім Багдановіч» (1966): «... высокі юнак з правільнымі рысамі твару, з хвалістай прычоскай буйных каштанавых валос, з адухоўленымі вачыма, якія то здаваліся цёпла-блакітнымі, то загараліся карычневымі іскаркамі» [1, с. 2].

З тэксту вышэйзгаданай аповесці вынікае, што М. Багдановіч высока цаніў творчасць такіх класікаў літаратуры, як А. А. Блок, В. Я. Брусаў, Аруццон Саадзян: «Быў такі час, калі захапленне сімвалістамі было вельмі моцнае. Але ён скоро пачаў добра разбірацца, дзе пачыналася тут сапраўдная паэзія, а дзе апускалася заслона перад прорвай, за якой – пустата. Блока і асабліва Брусава ён даўно вылучыў з плеяды агулам ахрышчаных “дэкадэнтамі” паэтаў, вылучыў за тое, што яны выйшлі ў свет сапраўднага жыцця і мастацтва, а не спыніліся перад гэтай заслонай. Захапленне Брусава армянскімі паэтамі падзяляў і ён, Максім» [3, с. 498]. У сваім рамане-даследаванні «Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча», створаным на багатым фактаграфічным матэрыяле, беларускі пісьменнік Я. Міклашэўскі пацвярджае гэтую думку: «... Багдановіч асабліва любіў чытаць Аляксандра Блока <...> Дэкаданс цікавіў Максіма Багдановіча толькі з боку фармальнага пошукаў, выкарыстання вобразна-мастацкіх сродкаў, музычнасці верша ў сімвалістаў. Ён лічыў, што манернічанне і крыўлянне – не мэта паэзіі <...> І ў цэлым дэкаданс – з'ява адмоўная, “нездаровая”» [2, с. 125].

У літаратуразнаўчым даследаванні «Максім Багдановіч» А. А. Лойка слушна заўважае: «Ад дэкадэнтаў Багдановіча адрознівала прынцыпова ўсё, і найперш цікавасць паэта да рэальнага свету, да рэальнага чалавека. Надзейна

і трывала адмяжоўвала яна яго ад дэкадэнцкага апявання ірацыянальнага, ад іх адмаўлення службыць справе сацыяльнага прагрэсу, грамадству і г. д. Матывы тугі і смутку таксама не мелі нічога агульнага ў сваёй аснове з літаратурай упадку» [1, с. 60].

Творчасць жа вядомага армянскага паэта XVIII ст. Аруцёна Саадзяна ўражвала класіка айчыннай літаратуры не толькі «характвом формы і глыбінёй думкі» [3, с. 498], але ярка выражаным патрыятычным пафасам (пачуццём любові да прыгнечанай радзімы). Трэба заўважыць, што грамадзянская пазіцыя Багдановіча ў аналізуемым творы акрэслена вельмі выразна і выяўляецца ў вершах «Краю мой родны! Як выкляты богам...», «Слуцкія ткачыхі», цытаты з якіх, думаецца, для большай пераканаўчасці прыводзяцца пісьменнікам.

У прааналізаванай намі аповесці «Развітанне» Б. Мікуліча адзін з выдатнейшых беларускіх творцаў рэпрэзентуецца скрытнай, засяроджанай, самакрытычнай, патрабавальнай, адзінокай, таленавітай, сумленнай, дэмакратычнай, інтэлігентнай, эрудзіраванай, катэгарычнай і рэзкай у суджэннях асобай. Акрамя таго, ён добра ведае гісторыю славянскіх краін і разбіраецца ў геапалітыцы, таму ў складаных умовах Першай сусветнай вайны вырашэнне пытання аб самастойнасці беларусаў ён звязвае з пытаннямі набыцця свабоды роднаснымі беларусам народамі, а не з захопнікамі, заўважаючы, што «ніколі тэўтоны не былі братамі славянам. Саюз з немцамі – гэта наша пагібель» [3, с. 514]. Апынуўшыся на радзіме, гуманіст, пісьменнік-інтэлігент, але дэмакрат па перакананнях пакутуе ад няшчасцяў, што выпалі на долю беларускага народа, і адчувае асабістую адказнасць за яго далейшы лёс: «Ён слухаў сялян і жанчын, дзяцей і старых, а недзе ў мазгу, у маленькім куточку яго, узнікла і знікла, зноў узнікла і зноў знікла пытанне: паэт, што ты зрабіў, каб аблегчыць народнае гора?» [3, с. 508]. У навуковай працы А. А. Лойкі акцэнтуюцца разуменне Максімам Багдановічам ролі інтэлігенцыі ў грамадска-палітычным жыцці краіны: «...на інтэлігенцыю ён глядзеў іменна як на сілу, закліканую паталіць прагу народных мас у ідэалагічных каштоўнасцях» [1, с. 25]. Цяжка хворы, ён адчувае маральную палёжку, «суцяшэнне» [3, с. 512] ад таго, што пакутуе ў той час, калі цяжкія выпрабаванні выпалі беларусам.

У аповесці Б. Мікуліча арганічна сінтэзуюцца дакладныя факты (жыццё і працоўная дзейнасць цяжка хворага паэта ў Мінску, яго смерць у Ялце і інш.) і мастацкая фальсіфікацыя (удзел у бальшавіцкім тайным сходзе, знаёмства з дзяўчынкай-бежанкай Веранікай, сустрэча з таварышам-бальшавіком і інш.). Думаецца, што Б. Мікуліч, які працаваў у паслякастрычніцкі перыяд, не мог не звярнуцца да мастацкага паказу важных грамадска-палітычных і сацыяльных змен першай паловы XX стагоддзя. Таму пад уплывам савецкай ідэалогіі класік айчыннай літаратуры ў аналізуемай аповесці падаецца прыхільнікам рэвалюцыйных пераўтварэнняў і аднадумцам бальшавікоў, пасля смерці якога

ў кастрычніку таго ж, 1917, года «надышло сапраўднае світанне» [3, с. 524]. Несумненна, такая адвольная інтэпрэтацыя вобраза Максіма Багдановіча з'яўляецца гістарычнай недакладнасцю.

Падрабязна ж жыццёвы шлях і шматгранная дзейнасць гэтага вядомага культурнага дзеяча асвятляецца ў рамана-даследаванні «Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча» Я. В. Міклашэўскага. Аўтар рамана-даследавання трапна называе Максіма Багдановіча «выключнай натурай» [2, с. 172], «геніем» [2, с. 345], «выдатным беларускім паэтам» [2, с. 22], «вялікім сынам беларускага народа» [2, с. 367], «падзвіжнікам нацыянальна-культурнага адраджэння роднага краю» [2, с. 211], «адным са слаўных пачынальнікаў новай беларускай літаратуры» [2, с. 23], «нацыянальным паэтам» [2, с. 106], «мастаком і дзеячам беларускага адраджэння» [2, с. 108], «адным з вялікіх першапраходцаў беларускай культуры і асветы» [2, с. 108], «чалавекам з еўрапейскім выхаваннем» [2, с. 364], «выбраннікам Лёсу» [2, с. 191], «рупліўцам маладой беларускай літаратуры» [2, с. 197], які «усім сваім жыццём паказаў, што немагчымае магчыма» [2, с. 28], з чым цяжка не пагадзіцца.

Як і ў творы Б. Мікуліча, у «Каханні і смерці...» Я. Міклашэўскага Максім Багдановіч падаецца надзвычай абаяльнай асобай, «высокай, з пышнымі каштанавымі валасамі, крыху ссутуленай» [2, с. 214] у ліцэйскай тужурцы, а сярод рыс характару класіка айчыннай літаратуры называюцца абвостраная справядлівасць, імпульсіўнасць, сумленнасць, спагадлівасць, цвёрдая воля, незвычайная вытрымка, мэтанакіраванасць, настойлівасць, упартасць, самаадданасць, дысцыплінаванасць, патрабавальнасць і імкненне да дасканаласці, якое з цягам часу стала звычайнай.

Падрабязна аналізуючы жыццёвы шлях М. Багдановіча, Я. Міклашэўскі не абышоў увагай і яго прыватнае жыццё (няспраўджаныя мары аб уласнай сям'і, пачуцці да М. А. Кіціцынай, Г. Гапановіч, Г. Р. Какуевай і інш.), складаныя адносіны са сваякамі, што выяўляюць заўвагі тыпу «самотны, пакінуты на сябе самога» [2, с. 128], «нялюбае дзіця ў роднай сям'і» [2, с. 214], «не бачачы падтрымкі з боку бацькі» [2, с. 105], «ён ні ад кога, нават ад бацькі, не чакаў не толькі падтрымкі і дапамогі, але і звычайнага разумення» [2, с. 106], «звярнуцца [па дапамогу] Максіму асабліва не было да каго» [2, с. 107] і інш.

Несумненна, Я. Міклашэўскі высока ацэньвае ўнёсак Максіма Багдановіча ў айчынную культуру, слухна заўважаючы, што той «узбагаціў краснае пісьменства новымі, яшчэ не ўласцівымі яму мастацкімі вобразамі і паэтычнымі формамі і вывеў яго на ўзровень сусветнай паэтычнай культуры» [2, с. 106]. Сапраўды, менавіта ён адным з першых у айчыннай літаратуры пачаў распрацоўку такіх складаных вершаваных форм, як тэрцыны, актава, санет, трылет, рандо, прабуючы сцвердзіць вялікія вобразна-выяўленчыя магчымасці роднай мовы.

На падставе праведзенага параўнальнага аналізу праявітых твораў XX ст. (апавесці «Развітанне» Б. М. Мікуліча і рамана-даследавання «Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча» Я. В. Міклашэўскага) можна зрабіць

выснову, што мастацкае адлюстраванне вобраза класіка беларускай літаратуры, навукоўцы і вядомага культурнага дзеяча Максіма Багдановіча ў абодвух пісьменнікаў у агульных рысах супадае. У прыватнасці, ён падаецца імпульсіўнай, настойлівай, адоранай, дысцыплінаванай, сумленнай, самаадданай і гордай за свой народ асобай, якая марыць аб яго лепшай будучыні, але, на вялікі жаль, з нейкай абыякавасцю, пагардай адносіцца да жыцця і свайго здароўя.

Прынцыповае ж адрозненне выяўляецца ў тым, што на рэпрэзентацыю гэтай выдатнай асобы ў першым вышэйназваным творы аказала моцны ўплыў савецкая ідэалогія (герой паказаны аднадумцам бальшавікоў і прыхільнікам рэвалюцыі, што, бясспрэчна, з'яўляецца аўтарскай вольнай трактоўкай лёсу пісьменніка). Пры стварэнні ж рамана-даследавання «Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча» Я. Міклашэўскі абапіраўся на дакладныя, правераныя факты, таму гэты вобраз у многім супадае з гістарычным прататыпам.

ЛІТАРАТУРА

1. *Лойка, А. А.* Максім Багдановіч / А. А. Лойка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966. – 366 с.

2. *Міклашэўскі, Я. В.* Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча: раман-даследаванне / Я. В. Міклашэўскі. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 367 с.

3. *Мікуліч, Б. М.* Аповесці / Б. М. Мікуліч; уклад., падрыхт. тэкстаў В. Ю. Дэконскай, уступ. артыкул Т. К. Грамадчанкі. – Мінск : Маст. літ., 1985. – 525 с.